

Fri offentlig kritikk renser kildene

Taler

Carl Joachim Hambro

Dato

14 desember 1945

Sted

Stortinget

Omstendigheter

Debatt om trontalen og regjeringserklæringen (1)

- 1 De dokumenter som er forelagt Stortinget til behandling i dag, er avfattet så forsiktig og gjennomgående i så alminnelige former og uttrykk at de ikke innbyr til noen stor politisk debatt; og det er ganske sikkert i følelsen av det at presidenten nettopp uttalte sin forventning om at denne debatt skulle være
- 5 avsluttet i løpet av denne dag. Men det er den første politiske debatt som Stortinget er innbudt til etter at det opptok sin virksomhet etter frigjørelsen, og det er enkelte alminnelige betraktninger og enkelte retningslinjer som det er naturlig å feste oppmerksomheten ved.
- 10 Trontalen begynner som vanlig med å omtale forholdet til de fremmede makter. Det har fått en bredere plass enn vanlig fordi det er en så lang rekke forhold som omhandles; og den oppregning som der forekommer både av de stater med hvilke man igjen har knyttet de diplomatiske forbindelser, og de stater med hvilke man har hatt forhandlinger om betalingsavtaler, viser hvor stor
- 15 arbeidsbyrden er på disse felter, og viser hvor intimt hele utviklingen her hjemme er knyttet til utenrikspolitiske forhold og til vårt samarbeid med andre nasjoner på en hel rekke av områder.

- Der er neppe noen bemerkning å knytte til det som omtales i trontalen om
- 20 forholdet til de fremmede makter. Jeg vil alene be om at man viser den ytterste varsomhet i ordvalg, så der ikke oppstår misforståelser på noe punkt. Jeg har sett at en del aviser har følt seg noe engstelig over et enkelt ord som etter min oppfatning ikke dekker noen realitet som gir grunn til angst. Der står uttalt at det er ønskelig å bli enig med Sovjet-Samveldet om reguleringen av enkelte
- 25 grenseforhold. En del aviser har oppfattet dette som om man forhandlet om grensereguleringer. Jeg går ut fra at hva det her er tale om, er alene en regulering av visse naboforhold og drøftelse av visse praktiske ting som naturlig må komme

under overveielse ved inntredelsen av et nytt naboforhold.

30

Det er riktig og det er logisk at forsvaret er brakt i umiddelbar sammenheng med de utenrikspolitiske forhold. Der vil bli full anledning for Stortinget til å drøfte en del av forsvarsspørsmålene både ved den sak som foreligger til behandling i Stortinget, og ved den proposisjon som foreligger til behandling i Odelstinget, 35 og de betraktninger jeg kunne ha å anstille på enkelte områder, vil jeg reservere for de rent faglige tekniske og militær-politiske debatter som kommer til å bli ført. Jeg vil alene gjøre en enkelt bemerkning. Det er naturlig at man i denne tid overveier nye forsvarsplaner og ny forsvarsordning. Det er også forståelig, at der på mange hold er en meget sterk og levende iver for å rette på alt det som har vært forsømt, og det er mulig at der av og til i den noe hesblesende iver ligger en 40 tilkjennegivelse av den dårlige samvittighets trang til å bøte på eldre tiders forgåelser. Men jeg vil henstille til overveielse om dette er det naturlige tidspunkt til å gå til overordentlige, økonomisk kostbare omlegninger av og anskaffelser til forsvaret, et tidspunkt da alt det som heter forsvarsteknikk og alt 45 det som heter krigsførsel, er i forvandlingens tegn på en slik måte at det er ikke de militære eksperter, men det er de tekniske, de fysiske, de kjemiske eksperter som bør være rådgivere i en utstrekning som man ikke tidligere har anet, og da utviklingen vil gjøre det sannsynlig at en rekke innkjøp som foretas i dag, vil være fullkommen foreldet i morgen. Der skjer en utvikling så rivende rask på en 50 hel rekke felter, flyvevesenets og andre områder, at der er all grunn for små stater med en begrenset tilgang på ressurser til å være varsomme. Og vi har en ny verdensorganisasjon hvis sikkerhetsordning vil gripe inn på alle militære områder, og det er i dag ikke gitt for noen å ha oversikt over i hvilken utstrekning den vil berøre våre egne forhold.

55

Jeg hilser allikevel med tilfredshet, at trontalen nevner disse ting, fordi det er nødvendig å være klart oppmerksom på hvor overordentlig skyet den utenrikspolitiske himmel, og hvor vanskelig verden er stilt i dag. Ved den årlige fest som Nobelkomiteen holdt om aftenen den 10 desember, ble der holdt taler 60 på pristagernes vegner av den amerikanske ambassadør og av presidenten for Det internasjonale Røde Kors, og jeg er sikker på at alle som var til stede, fikk et sterkt inntrykk av disse talers alvor. Den amerikanske ambassadør uttalte at da Folkeforbundet trådte i virksomhet, talte alle om at det hadde vært den siste krig, og om den lange fredelige utvikling som nå stod for døren. I dag er der 65 intet menneske som tør tale om den siste krig. Tvert imot drøfter man når den neste kan komme, skjønt man er klar over at den etter sin art kan bli en

komplett utslettelseskrig. Og presidenten i Det internasjonale Røde Kors uttalte, at menneskeheten i dag hadde en følelse som den ikke før hadde kjent.

- 70 På grunn av krigens erfaringer og den tekniske utvikling var hele menneskeheten som en mann for hvem det for første gang er gått opp, at han skal dø - ord som peker på tidens alvor, og som også peker på den inntrengende nødvendighet av å overveie fra alle sider, også fra helt andre sider enn dem hvor de militære eksperter kan være sakkyndige, hvorledes vi skal innstille oss når det gjelder
- 75 utviklingen av hele det apparat til forsvar av vårt lands interesser som det er påtrengende nødvendig å ha sin oppmerksomhet festet på.

- Der er i selve trontalen vesentlig nevnt saker om hvilke der vil være stor enighet, hvis praktiske løsning en hvilken som helst regjering måtte ta opp. De belyses
- 80 delvis nærmere gjennom Regjeringens erklæring og gjennom beretningen om rikets tilstand, og det er nødvendig å se disse spørsmål i belysningen av alle 3 dokumenter under ett, hvis man i det hele vil ha noen klar forestilling om de saker som bringes under diskusjon.

- 85 I selve trontalen nevnes der om finansene meget lite. Det heter alene at Stortinget i 1946 vil få seg forelagt til behandling budsjettene både for 1945-46 og for 1946-47. Nå er det en tradisjon som er opparbeidet i Stortinget, diktert av praktisk og politisk nødvendighet, at man alltid gjennom en lang rekke av år har hatt trontaledebatt og finansdebatt under ett. For en trontale hvis praktiske
- 90 realiteter ikke belyses av fremlagte budsjettforslag, den svever i det blå. Det er ved omsetningen i handling av de poster som regnes opp i programmene og i erklæringene, at man får en vurdering av de realiteter som ligger i dem. Vi er alle på det rene med de overordentlige vanskeligheter der har måttet være for en regjering ved å fremlegge budsjettene i dag; men det forhold gjør det også
- 95 naturlig å utsette drøftelsen av en hel rekke spørsmål til man ser hva de fagre ord betyr omsatt i praksis. - Det er uttalt i trontalen, at planer om innkjøp av materiell til forsvaret vil bli lagt fram for Stortinget i forbindelse med behandlingen av budsjettet neste år. Det er riktig og det er selvfølgelig, men det faktiske forhold er jo til like det at vi allerede nå har fått overbrakt proposisjoner
- 100 om meget betydelige bevilgninger. Det er et resultat av års erfaring at Stortingets bevilgningsreglement og at Stortingets forretningsorden betinger at finanskomiteen skal samle budsjettene og tilveiebringe for Stortinget en oversikt over statens utgifter og inntekter forinnen Stortinget går til å bevilge de mange beløp som er oppført på de forskjellige budsjetter. Det er mulig at der er
- 105 tvingende nødvendighet for å ta enkelte bevilgninger antesipert. Det gjelder om

yrkesopplæringen, og Forsvarsdepartementet har ment at det gjelder om den bevilgning som er oss forelagt til innkjøp av materiell til flyvåpenet. Men de penger er, såvidt man kan lese av dokumentene, brukt, eller bestillingene er gjort
110 uten at saken var forelagt for Stortinget, til tross for at man hadde et storting samlet dengang, og det storting hadde krevd at der ikke ble anvendt store pengesummer uten at spørsmålet var drøftet av Stortinget.

Jeg vil allerede nå advare på det bestemteste mot at man binder Stortingets
115 avgjørelser ved å gå til kontraktslutninger og innkjøp i påvente av at et velvillig storting siden skal strø sand på alt det som har vært gjort, uten å ha adgang til å granske realitetene på forhånd.

Det vil bli en av de største oppgaver for dette storting å erobre folkestyret tilbake
120 for landet. Og en av grunnpillene for folkestyret er den at nasjonalforsamlingen har den bevilgende myndighet, og at nasjonalforsamlingen er klar over at den har den bevilgende myndighet, og at den står folket til ansvar for alle bevilgninger. Det er Grunnlovens § 75 som ikke alene gir Stortinget den bevilgende myndighet, men som også slår fast at det tilkommer Stortinget å føre
125 oppsyn over rikets pengevesen. Det er nødvendig at finanskomiteen med fast hånd til vern av selve folkestyrets prinsipper gjør det klart at ingen endrede politiske forhold og ingen forskyvninger i maktkonstellasjoner mellom partiene kan berøve Stortinget denne myndighet eller gjøre det forsvarlig å delegere til noe annet organ enn Stortinget hele det finansielle ansvar, som det må dele med
130 Regjeringen til enhver tid og på ethvert område. Vi er klar over hvor overordentlig vanskelige oppgaver finansministeren og Regjeringen med ham har på det finansielle område. Der er i beretningen om rikets tilstand gitt en rekke overordentlig interessante opplysninger om finansielle forhold. Den ærede forsvarsminister, som foredro beretningen om rikets tilstand, sprang lett og
135 behendig over alle de økonomiske ledd i denne beretning, ut fra en oppfatning, som har bredt seg hos regjeringer i de senere år: at beretningen om rikets tilstand har en så sekundær betydning at den kan gjennomgå med en blå blyant av det yngste medlem av Regjeringen, som skal foredra den. Jeg er ikke sikker på at det er helt riktig under så alvorlige forhold som de vi nå har. Det kunne bidra til å
140 skape det inntrykk at Forsvarsdepartementets sjef mente at de finansielle betraktninger var noe han ikke bare ved anledningen kunne springe over på en lett og behagelig måte. Jeg er sikker på at det ikke er Regjeringens oppfatning, og jeg går også ut fra at ethvert medlem av Stortinget leser nøye gjennom alt det som inneholdes i beretningen om rikets tilstand til belysning av rikets

pengevesen og finanser.

Der står under gjennomgåelsen av de vanskelige spørsmål nevnt at de offentlige administrasjonsomkostninger var 5 pst. av nasjonalinntekten. Jeg går ut fra at
150 der i de mange budsjettredegjørelser som er bebudet av Regjeringen med en
veltalenhet i de tekniske uttrykk som gir vitnesbyrd om hvor mange iherdige
unge cand. økonomer der virker i sekretariatene i de forskjellige departementer -
jeg går ut fra at der i dette 3-hodede budsjett som bebudes, også vil bli gjort rede
for det overordentlig viktige spørsmål: Hvor stor del av nasjonalinntekten vil på
155 kommende budsjett gå til administrasjonsomkostninger? Vi er her ved et meget
vesentlig punkt når vi kommer inn på overveielsene om vår fremtidige
finansielle stilling. Vi er alle klar over hvilket intimt samarbeid der vil være
nødvendig mellom alle offentlige og private instanser for å føre oss noenlunde
frelst fram gjennom de overordentlige vanskeligheter vi står overfor. Der er i
160 trontalen og i beretningen om riktes tilstand især nevnt spørsmålet om
rentenivået og betydningen av å holde et lavt rentenivå. Jeg tror at alle er på det
rene med at man her står ved et spørsmål som har en mangesidig betydning, og
at der er en alminnelig enighet om at det i denne gjenoppbyggingsperiode vil
være helt nødvendig å holde et lavt rentenivå. Men jeg vil peke på et enkelt
165 område hvor det lave rentenivå vil kunne komme til å få en nesten
skjebnesvanger betydning, og det er for all vitenskapelig forskning her i landet.
Alle våre fonds til beste for åndsvitenskap og forskning var tidligere i stor
utstrekning bundet til de offentlige lån, og er gjennom okkupasjonsårene blitt
bundet helt til de offentlige lån. Forskningsfondene, alle universitetsfondene,
170 Christian Michelsens institutt i Bergen, Høyskolens og Landbrukshøyskolens
små fondsmidler, som skal fremme vitenskapelig forskning i landet, er alle
bundet til disse offentlige lån eller til pantelån, hvis rente er satt ned.
Avkastningen av disse fonds, som har en så enorm betydning for landets
fremtid, hvor det gjelder å følge med på den internasjonale forsknings område
175 og å forberede fremstøtene når det gjelder å innvinne praktiske resultater av
forskningen for vårt land, hele inntekten av disse fonds er sunket, og vil ved en
fortsatt utvikling kanskje synke til under det halve av hva den har vært. Det kan
ikke skje uten at der i ethvert fall her blir gitt kompensasjon, om vi ikke skal gå
kulturelt tilbake i forhold til andre land.

180

Der er også andre områder, pensjonskasser av enhver art, enkekasser, sykekasser,
hvis evner vil bli rammet overordentlig hårdt ved nedgangen i rentenivået. Og
det er ikke alene når det gjelder de forskjellige trygdeordninger at det vil være

185 nødvendig å skaffe visse kompensasjoner, man må være oppmerksom på at der er vide områder, hvor det her trenges en utjevning, hvis ikke en stor del av folket, og særlig de som minst kan tåle det skal bli urimelig hårdt rammet ved det som for den øvrige del av folket er en lette og en praktisk nødvendighet for gjenoppbyggingen.

190

I forbindelse med de spørsmål som der er berørt hilser jeg med tilfredshet at det i trontalen er bebudet, at spørsmålet om skatt av årets inntekt vil bli tatt opp til utredning, og forslag fremmet for Stortinget. Det er en sak som høyre har tatt opp på sitt program tidligere. Det er en praktisk sak, som svært mange av de saker som står på de politiske partiprogrammer er det et praktisk administrativt spørsmål og ikke et partipolitisk spørsmål, og det betinger både nødvendigheten av å finne en løsning og utveiene til å finne en løsning. Men nettopp i denne periode er det mer maktpåliggende enn det ellers har vært å bringe dette spørsmål til en løsning. Det har vakt en viss pinlig oppmerksomhet på mange hold hos folk som har deltatt i krigshandlinger i disse 5 år, hos folk som har sittet i konsentrasjonsleirer og fengsler, hos folk som har arbeidet for staten ute - det gjelder sikkert også Regjeringens medlemmer og gjelder også invalider og syke - at det første de er blitt møtt med når de kommer hjem, det er skatteseddelen for inntekten fra 1939 og truslene fra kommunen om utpantning, enda før de har adgang til å erverve seg noen inntekt her hjemme. Jeg går ut fra at de store kommuner i landet vil la det bero med disse trusler, men det ville ha vært ønskelig, om der hadde utgått visse direktiver, slik at man hadde kunnet unngå å skape den bitterhet som er vakt i mange sinn hos alminnelige jevne folk, hvis inntekter aldri har vært store. Jeg er sikker på at mange av Stortingets medlemmer liksom jeg har mottatt henvendelser i denne saks anledning, og jeg nevner den her, for jeg tror det vil være ønskelig at kommuner og skattemyndigheter gir en viss alminnelig bevitnelse for at det ikke er så alvorlig ment når de har meddelt alle dem som kom hjem, alle dem som slapp ut, at de ville få betale skattetyngslene med strafferenter kumulert gjennom alle disse 5 år.

215

Det bringer meg til å nevne et annet forhold. Det er bankenes forhold til alle dem som gjennom disse år har vært avskåret fra å ha en inntekt som gjorde det mulig for dem å betale renter og avdrag på personlige lån og obligasjonslån. Det gjelder studenter som hadde studielån, det gjelder folk av alle livsstillinger og alle klasser. Mange banker har her fulgt en politikk, som vi alle hilser med anerkjennelse og tilfredshet. Oslo Sparebank, et av landets aller største

220

finansinstitutter, meddelte med en gang at ingen renter eller omkostninger ville
225 bli beregnet for låntagere som på grunn av den fiendtlige okkupasjon av landet
gjennom disse år har vært avskåret fra å betale renter og avdrag på sine lån. Men
der er enkelte store banker som selv på de små studielån for studenter som har
stått i illegalt arbeid eller vært fengslet eller vært ute, har beregnet kumulativ
kommisjon for fornyelse av lånet for hver tredje måned og den høyeste rente de
230 kunne ilegge dem. Det ville ha vært en vinning om det med en gang var gjort
foranstaltninger til å skape en koordinasjon på dette område, slik at alle ble stilt
på like fot, og slik at samfunnshensynene her ble stilt foran det som man etter
vanlig teknisk praksis kunne være berettiget til å gjøre.

235 I det hele er noe av det som sterkest slår enhver iakttagelse av fenomenene i denne
tid på en rekke av områder, mangelen på koordinasjon, på en samlet behandling
av sakene, på en administrativ oversikt. Det har sikkert vært følt overordentlig
sterkt av Regjeringen; derom ser jeg et vitnesbyrd i den oppnevning av en særlig
komité som statsministeren har foretatt. Jeg håper bare at det meget hurtig vil
240 fremkomme praktiske resultater av disse overveielser; for på enkelte områder har
det vært skapt uro, og det var vært skapt følelser av ubehag, fordi
koordinasjonen ikke har vært til stede. Under debatten om den tidligere
regjeringen Gerhardsens erklæring i Stortinget siste høst ble det ettervist
hvorledes det var en nødvendighet for å behandle enker og faderløse med en viss
245 forståelsesfull rundhåndethet istedenfor å lage tekniske skiller og forskjellige
kontorer for enker etter dem som er falt i kamp med de allierte, i kamp mot
Tyskland, og enker og faderløse etter dem som er blitt drept ved bombeangrep
og annet foretagende over Norge i Norges og forente nasjoners interesse, -
hvorledes det var en nødvendighet for å behandle på samme måte både de
250 etterlatte etter dem som var falt i kampen, og de etterlatte etter sjømenn og
andre som var døde på grunn av sykdom pådratt under seilas for Norge eller
under kamp for Norge, de som var døde i utlandet, på hospitaler, på sykehus, i
hjem hvor de var innlagt. Nå er disse forskjellige saker behandlet av forskjellige
instanser, de er spredt, og det går fram etter helt forskjellige prinsipper. Den
255 falne blir hjemført på offentlig bekostning til begravelse her hjemme, hans
kollega som ble dødelig såret og døde på et sykehus, blir begravd eller kremert
ute, og hans etterlatte hjemme får regning på store beløp som dette har kostet,
og hele papirmøllen settes i gang. De etterlatte etter dem som er omkommet ved
bombeangrepene på Oslo og Bergen, er helt annerledes stilt enn enker og
260 etterlatte etter dem som er blitt drept av tyskerne. Det vil være ønskelig at man
snarest mulig og best mulig koordinerer alle disse ting og skaper en oversiktlig

265 behandling, så ikke de mest trengende skal vandre mellom kontorer og skjemaer
inntil de er ved å styrte av tretthet, fordi de har følelsen av at den menneskelige
interesse forsvinner mellom alle de kontorer hvor de må bevege seg. Det er
mulig at dette ikke er store ting, og det berører heller ikke store finansielle
interesser for staten, men rent psykologisk har det en betydning, og jeg er sikker
på at innen Regjeringen vil der være den samme sympati for å få brakt disse
forhold i orden som der er innen alle andre lag av folket, og som det vil være i
270 Stortinget uansett parti.

Jeg nevnte den komité som var oppnevnt av statsministeren. Jeg understreker
det fordi vi her er ved et meget vesentlig punkt i arbeidet for de kommende år.
Der har vært en utglidning i administrasjonen i disse siste år, som ikke behøver
275 noen forklaring i denne sal. Det er et enormt arbeid å bygge opp igjen statens
administrasjon. Man må huske på at statsadministrasjonen er skjelettet i
samfunnslegemet; hvor den svikter, er det umulig å bevare den
samfunnsmessige sunnhet. På den annen side er det i en rekke moderne
samfunn en alvorlig fare når skjelettet begynner å ete opp alt det levende kjøtt
280 som omgir det og hvorfra det til syvende og sist har sin næring. Men vi har sett i
disse år en oppsvulming og sentralisering av den offentlige administrasjon som
det er en nødvendighet for landet å komme bort fra. Vi har sett utvekster på alle
kanter, en slags kreftskade som har spredt seg fra disse års styre i Norge, og som
det gjelder å behandle ikke med grøtomslog, men med operasjonskniv. Vi må
285 tilbake i de forhold som er oversiktlige, og som også gir alle landets deler og
distrikter en følelse av at det ikke må være nødvendig å dra inn til hovedstaden
for de aller minste ting. Det vil være nødvendig å foreta en opprydning innen
administrasjonen, som hittil alene er begynt. Man kjører videre, slik som det ble
påført på forrige storting, på forarbeider laget av hr. Quislings såkalte ministre
290 og de folk som bistod dem. Automatisk ruller det departementale apparat videre
uten å ha skiftet ut en hel mengde ledd som man burde ha skiftet ut.

Det er omtalt i trontalen at man skal ha en revisjon av forvaltningsmessige
avgjørelser, dommer, kjennelser m. v. fra okkupasjonstiden og forslag til
295 avløsning av de deler av okkupasjonslovgivningen som ennå er i kraft. Det er
nødvendig at det blir gjort fortgang med dette. Det ble etterlyst på Stortinget
med en gang i juni måned. Stortinget nektet å vedta beslutninger som bygget på
forordninger og dekreter av hr. Quisling, men gang på gang har det vært henvist
til slike av Regjeringen også i denne tid. Jeg vil be om at man bringer det til
300 opphør, og at man bringer til opphør ånden fra den tid.

Det ble påtalt i Stortinget i høst, at man med hjemmel i en utredning av en Quisling-komité hadde utstedt et dekret om at staten skulle overta Bergens telefonanlegg og Hamar og Oplands telefonselskap og en rekke andre.
305 Stortinget stoppet det, og forlangte denne sak behandlet på en helt annen måte. Det har stått kunngjort nå at Regjeringen - jeg vet ikke om det er riktig, men det har stått kunngjort ganske særlig i Bergens-pressen og v rt nevnt på foredrag i Bergen og har skapt stor engstelse - at Regjeringen stikk i strid med Stortingets
310 tidligere beslutning har besluttet   flytte hele fiskeriadministrasjonen til Oslo. Det var et ledd i det arbeid for en sterk sentralisering som utøverne av en totalitær makt i Norge så som et mål. Jeg vil advare Regjeringen mot   forsøke   gjøre noen slike ting i strid med tidligere avgjørelser i Stortinget.

315 En hel del av den bolignød i Oslo, som også Stortingets medlemmer lider under i så høy grad, og også Regjeringens medlemmer - hvem som helst blir jo av et oppgj rskontor, om hvilket det beste man kan si er at det ikke kjenner persons anseelse, truet med   bli satt på gaten med dags varsel, hva enten det er justisministeren eller det er Stortingets presidenter - en hel del av den bolignød
320 som er skapt, skyldes en opphoping av statsadministrasjoner i Oslo, uten at det fra statens side har vært gjort noe som helst for   avhjelpe den bolignød staten selv har skapt. Av boligmassen i Oslo i 1915 hadde staten alene ydet tilskudd til 0,9 pst. av bygningene. Det var Gimlekomplekset, som ikke lenger har vært disponert på den måte man opprinnelig hadde tenkt. Senere har staten slukt
325 mer og mer, ustanselig mer og mer, og selv i denne tid hvor Oslo kommune har så overordentlige vanskeligheter, griper statens organer og DK  om seg og øker bolignøden, og gjør det umulig   skaffe hundrer av familier, som har krav på   bo i den by hvor de har sitt arbeide og hvor de hører hjemme, tak over hodet. Jeg vil be om at man er oppmerksom på hvor innviklet og komplisert forholdene er,
330 og at man ikke fortsetter på den vei med   intensifisere den sentralisering som disse år har vært vitne til og som ikke passer for vårt lands forn og for vårt lands hele geografiske struktur.

Den komité som ble oppnevnt av statsministeren, hadde det mandat bl. a.  
335 undersøke forsvarligheten av en mer utstrakt delegasjon av myndighet til de departementale tjenestemenn for   avlaste statsrådene og de øvrig sjefer for rutinearbeid, og den hadde som sin første oppgave   skape en bedre koordinering mellom de forskjellige administrasjonsgrener. Jeg tror det er meget nyttig, og at det er meget viktig. Vi har ligget tilbake på det område i

sammenligning med andre land. Hvor det gjelder en utstrakt delegasjon av myndighet til departementale tjenestemenn, går jeg ut fra som en selvfølge at enhver slik sak av noen betydning blir brakt inn for Stortinget. Det er etter hele vårt system statsrådene som har ansvaret, det er statsrådene alene som i

345 Stortinget og av Stortinget kan trekkes til ansvar for avgjørelsen, det er ikke de departementale embetsmenn. Men allikevel er det ingen tvil om at det er en hel rekke rutinemessige avgjørelser som burde kunne foretas uten at statsråden personlig behøvde å belemres med dem. Men her kreves det den aller største takt. Det er intet som er uheldigere i et lands administrative forhold enn at man
350 skaper en rekke små diktatorer rundt om i regjeringskontorene, hvor viktige avgjørelser - viktige for den enkelte om ikke for staten - blir henlagt til den enkelte uansvarlige til avlastning for statsråden. Det er nyttig, og det er riktig at arbeidet tas opp; men det kreves meget stor forsiktighet i behandlingen av disse spørsmål.

355 Det tredje punkt i det mandat denne komité fikk, var tiltak til «å bedre arbeidsviljen og arbeidsgleden i de offentlige kontorer». Det er smukke ord, og det er en smukk realitet hvis det ligger en mening i det. Jeg våger å tro at intet kunne bedre arbeidsviljen og øke arbeidsgleden mer enn om man i statens
360 administrasjoner fikk inntrykk av at man hadde en kyndig overledelse og en fast administrasjon. Da den forrige regjering Gerhardsen ble dannet, var det en svakhet som ble følt av mange, at den ikke rådet over noen art av administrativ kyndighet, bortsett fra de to statsråder som gikk over fra den tidligere regjering. Det er et så enormt viktig felt i denne tid at det er en svakhet for det hele land
365 når denne erfaring savnes alt for sterkt. Der vil hos Stortinget være den aller største redbonhet til å møte ethvert medlem av Regjeringen med den største vilje til samarbeid og med den største hjelpsomhet. Og man kan jo i hvert fall gi dem den forhåndsros som er uttrykt i Trangvikpostens berømte ord om Martin Fladnæs, at det er godt gjort å søke på en så stor stilling i en så ung alder. Der
370 kreves i denne tid i statens administrasjoner en overledelse som ikke er eksperimentell, men som er fast. Der er en svikt om den ikke finnes, og det vil ta lang tid før den tilstrekkelige erfaring vinnes som gjør det mulig å lede departementene på en slik måte at de underordnede kan ha den arbeidsglede som folk alene føler når de er under dyktig kommando og kan anerkjenne
375 autoriteten, erfaringen og innsikten hos dem som kommanderer dem.

Der er bebudet en utredning av spørsmålet om rådmenn i administrasjonen. Vi vil imøtese den med interesse. Jeg har tidligere ved mer enn én anledning gjort

380 meg til talsmann for den oppfatning at der krevdes visse omlegninger i vår
offentlige politiske administrasjon. Inntil de siste regjeringer ble dannet, hadde
regjeringene overhodet ingen art av politisk bistand. Den kategori av ministre av
annen klasse - for å bruke det uttrykk - som man har i England i de
parlamentariske og politiske understatssekretærer, har vi savnet komplett. En
385 statsråd overtar et departement, men ingen andre funksjonærer - hvis
Statsrådene vil tilgi at jeg kaller dem funksjonærer - ingen andre funksjonærer i
det departementale maskineri skifter. Alt går videre. Hvis mannen ikke har
trening, erfaring, innsikt og myndighet, vil han ha en liten innflytelse på de
daglige bevegelser av hjul innen hjul. Maskineriet ruller videre, og han er i en
390 uhyggelig grad henvist til å følge råd fra og søke veiledning hos dem som har
sittet i departementet gjennom mange år, og som kan hele rutinen. Det bør
komme under diskusjon om vi ikke institusjonsmessig bør få noe som svarer til
de engelske understatssekretærer, man har tilsvarende ting i andre land. Det vil
muligens være til en vesentlig lette i statsmaskineriet, og det ville tjene til politisk
395 skole, administrativ skole, hva der tør hende er ganske nødvendig hos oss. Jeg
håper at der vil bli adgang til å drøfte det når man får opp spørsmålet om
rådmenn. For å skaffe en slags permanente, uavsettelige understatssekretærer
som er halvpolitisk utnevnt, vil være mindre tilfredsstillende enn det vi har hatt
før.

400

Og den nåværende ordning med konsultative statsråder, som administrativt og
politisk sett alene er en gevekst på Regjeringen, er meget lite tilfredsstillende. En
konsultativ statsråd har vi hatt hvor forskjellige partier skulle vært representert i
Regjeringen og gjennom en tillitsmann skulle ha adgang til å følge en regjerings
405 politiske handlinger. Men konsultative statsråder som skal være konsultative for
et eller annet spesielt spørsmål, er etter mitt skjønn en administrativ uting, ikke
en styrkelse, men en svekkelse, og fører heller ikke til noen politisk gunstige
resultater. Heri ligger selvsagt ikke noen som helst kritikk over personer, men et
ønske om at hele systemet må komme under revisjon. Man ser allerede følgene
410 av dette. I dag står det kunngjort i avisene at der var skjedd en henvendelse til
Regjeringen om å få en konsultativ statsråd for forskning. Vi vil sikkert få
henvendelser om konsultative statsråder for et hvert åndelig, økonomisk og
materielt virksomhetsområde, medmindre der blir trukket opp bestemte regler.
Stortinget foretrekker å ha én ansvarlig statsråd. Der er visse ansvarsområder
415 som ikke vel kan deles, og jeg håper at den komité som er nedsatt av unge og
dyktige menn, også vil ha adgang til å ta under overveielse disse spørsmål.

Det må være meg tillatt i den forbindelse å nevne et spesielt forhold. Vi har
420 gjennom de senere år hatt statsministre uten portefølje. Det har vi også hatt ved
visse anledninger tidligere. Det har ikke alltid gitt særlig heldige administrative
resultater. I gamle dager hadde man noe som het Revisjonsdepartementet. Det
hadde den store fordel at det kunne en statsminister overta uten at hans
arbeidsevne ble særlig belastet, og i mange år var det skikk. Hvis en statsminister
425 har den parlamentariske og administrative trening at han på forhånd vet hva
statsbudsjettet er i realiteten, vet hva statsadministrasjon vil si, og vil kunne gi
veiledning og direktiver, da kan det være til betydelig vinning - og
statsministerens gjerning er etter hvert blitt så overordentlig krevende at det på
mange måter er ønskelig - at han ikke er belastet med daglige administrative
430 gjøremål. Men en statsminister som aldri har deltatt i det parlamentariske liv
eller i statens administrasjon, vil meget lett, uansett den aller største arbeidsvilje,
komme til å sveve i noen grad i luften, fjernt fra de realiteter som statsbudsjettet
og administrasjonen behandler, idet han hverken har bestyrt et departement
eller vært med å behandle et statsbudsjett før han kom i den stilling han nå har.
435 Jeg sier ikke dette som en kritikk. Jeg sier det som en oppfatning som er et ledd i
en bedømmelse av den administrative situasjon som det er meget
maktpåliggende for Stortinget å foreta.

Og jeg må i den forbindelse få gjøre en tilføyelse. Jeg ville ha ansett det for meget
440 ønskelig om statsministeren hadde fulgt den skikk som har vært praktisert av
andre partier, at når en mann som er partiformann, overtar
statsministerembedet, overlater han til en annen å være partiformann. En
regjeringssjef er sjef for landets regjering og ikke for en partiregjering, og en
regjeringssjef som ikke har tid eller anledning til å bestyre et departement, bør
445 ikke avgi en vesentlig del av sin tid til partireiser og partiforedrag og
partigjøremål. Jeg retter det som en ærbødig henstilling til statsministeren at han
her vil følge det som er god skikk i de forskjellige land. Det har vist seg, tror jeg, i
de aller fleste samfunn at det er uheldig, og at det kan føre til misforståelser at en
mann samtidig er regjeringssjef og partisjef.

450 Det er selvsagt en hel rekke enkelte ting som det kunne være fristende å komme
inn på. De fleste av disse ting vil vi komme tilbake til når de faktiske spørsmål
foreligger, enkelte av dem allerede i en meget nær fremtid. Jeg skulle ha lyst til
bare å nevne en enkelt liten ting i beretningen om rikets tilstand som en
455 illustrasjon av et forhold som har krav på noen interesse i disse tider. Det står
nevnt under hvalfangsten i beretningen om rikets tilstand at våre hvalkokeriers

antall ble redusert så og så sterkt, 9 flytende kokerier er gått tapt ved krigsforlis, og 30 hvalbåter er tapt. Det er ikke 9, det er 7 hvalkokerier som er krigsforlist.

460 Det er et par andre som gikk tapt for oss på annen måte, 7 er krigsforlist, og vi har 5 som nå skal være i fangst, idet vi har fått tilbakelevert 2. Det er mindre viktig, men det står videre: «Før 9. april 1940 hadde selskapene solgt ca. 2/3 av fangsten til den gunstige pris av £ 37-10-0 pr. tonn eller i alt ca. 64 millioner kroner.» Og så står det at den øvrige 3dje delen ble rekvirert av de norske
465 myndigheter og senere solgt til den britiske regjering. Det oppgis ikke hvilken pris den norske regjering fikk for den oljen, men det omtales med en viss ros at de private solgte til England for £ 37-10-0. Det faktiske forhold er, og det er formodentlig derfor Regjeringens pris ikke er nevnt, at Regjeringen solgte den siste tredjedelen til den lave pris av £ 23-10-0. Det er en liten illustrasjon til
470 enkelte av de spørsmål som er under sterk drøftelse i denne tid. Det var en meget lav pris på et tidspunkt da hvaloljens betydning var ennå større enn den hadde vært tidligere.

Jeg nevnte under debatten om Regjeringens erklæring tidligere i høst
475 nødvendigheten av å gjøre fortgang med gransking av de forskjellige forhold som skulle komme under gransking etter Stortingets enstemmige vilje og overensstemmende med fellesprogrammet. Jeg uttalte at det hastet med å få det gjort, og at hver uke som gikk, gjorde det vanskeligere å få samlet for Odelstinget det materiale som var nødvendig. Jeg uttalte, uten at det ble motsagt fra noe
480 hold, ønsket om snarest mulig også å få fremlagt for de politiske myndigheter og for den norske almenhet visse aktstykker til belysning av forhold både med den såkalte statsrådsavdeling i Stockholm og andre ting. Intet er siden gjort med dette. Den granskingskomité som ble nedsatt, har meddelt Stortingets presidentskap, som sikkert kommer til å bringe saken inn for Stortinget, at den
485 ikke går videre under utøvelsen av sitt mandat enn til en gransking av Regjeringens forhold inntil 7. juni 1940. Intet er gjort, såvidt man da kan dømme, for å samle materiale til belysning av senere regjeringshandlinger - det være seg i Stockholm eller i London - og den tid som er spilt, er ganske kostbar, og den oppgave protokollkomiteen vil få i denne samling, vil bli ganske
490 overordentlig omfattende. Jeg nevner allerede nå, skjønt der jo vil bli anledning til å komme tilbake til spørsmålet når presidentskapet - hva jeg går ut fra at det vil gjøre, da der i presidentskapet neppe er noen uenighet om realiteten - vil bringe inn for Stortinget forslag om at Stortinget nedsetter en parlamentarisk kommisjon for å tilveiebringe det materiale som protokollkomiteen kanskje ikke
495 på egen hånd og uten særlig bistand vil makte å legge til rette for dette storting.

Jeg tror nemlig at det nå etter hvert må gjøres klart for det norske folk at hvis det er noe vi i denne tid trenger, da er det en fri, åpen, saklig kritikk. Man har
500 inntrykk av at hele vårt offentlige liv, vår litteratur, vår kunst, vår presse holder på å forringes, fordi der så lenge har vært en mangel på ærlig begrunnet, fri og åpen kritikk, ikke bare fordi der har vært en papirrasjonering av vår presse, som på mange hold har vært følt som en trusel mot det frie ord, men fordi der synes å ha vært en stilltiende sammensvergelse om at man ikke må nevne noen art av
505 sannhet som kunne være ubehagelig for noen. I over 5 år har man levd uten offentlig diskusjon av statens anliggender og offentlig tarv. Det kan ikke fortsette hvis demokratiet skal ha en fremtid i vårt land. Det offentlige ordskifte er en av dets aller vesentligste forutsetninger, den frie kritikk utøvd i nasjonalforsamlingen er det korrektiv enhver regjering behøver om den skal
510 kunne skjøtte landets tarv på den måte som er nødvendig. Det kan med full rett bebreides det storting som gikk fra hverandre for kort tid siden, at det av grunner som jeg ikke her behøver å komme nærmere inn på, unnlot å ta opp til drøftelse en hel rekke forhold som et storting - jeg hadde nær sagt med en bedre politisk samvittighet - som en selvfølge ville ha tatt opp til drøfting. Vi opplever
515 slike vidunderlige ting - hvis det er riktig det som står i pressen, og jeg har ingen grunn til å tvile på det - som at det av Handelsdepartementet utbetales gasje til en av herr Quislings ministre. Der er i rettsforfølgningen eiendommeligheter. Den ene minister blir behandlet med stor strenghet, den annen minister, som har vært i akkurat samme stilling, begynte å vandre i Stortingets korridorer som
520 tidligere, da vi kom sammen her i høst, og han har altså fått utbetalt sin gasje inntil det nå ble påtalt i pressen forleden dag. Jeg håper at man bringer alle slike ting til opphør, men det er et typisk resultat av mangel på ærlig, oppriktig drøftelse av offentlige anliggender, som ikke kan fortsette.

525 Statsministeren, hvis sympatiske taler vi alle lytter til med oppmerksomhet, har gjentatte ganger og også i de dokumenter vi behandler her i dag, gitt uttrykk for sitt ønske om godt samarbeid mellom alle byggende krefter og alle partier. Det er et ønske som vi alle har, men muligens vår bedømmelse av samarbeidet er noe divergerende fra statsministerens. Statsministerens og hans partis oppfatning av
530 samarbeid i denne stund, det er at alle andre grupper og partier gjør det de blir anmodet om å gjøre, og takker til. Noen meningsutveksling, og ennå mindre noen hensyntagen til andres oppfatning, har vi aldri merket noe til. Når statsministeren har denne noe eiendommelige og sviktende fornemmelse av hva et samarbeid betyr, da har det en ganske naturlig sammenheng med at det ingen

offentlig kritikk har vært, og at man har ansett det for et slags brudd på den nasjonale solidaritet om man kritiserer en eneste handling eller et eneste ord offentlig. Det er Stortingets plikt å vareta den offentlige kritikk. Det er derfor vi er samlet her, og hvis Stortinget ikke gjør det, da svikter det sin oppgave på et
540 meget vanskelig tidspunkt i hele vår politiske utviklings historie, og vi gir ikke Regjeringen den veiledning den har krav på å få. Det er alene gjennom den frie offentlige kritikk, gjennom utøvelsen av det frie ord fra Stortingets talerstol at vi kan sanere det offentlige liv, at vi kan rense kildene hvorfra det offentlige livs virksomheter skulle flyte. Regjeringen må venne seg til, og hver enkelt
545 representant må venne seg til å forstå at det om store og viktige spørsmål i et folks politiske liv er og må være berettiget meningsforskjell, og at det ikke er en formastelighet at denne meningsforskjell kommer til uttrykk, men at det ville være til ubotelig skade og tap om den ikke kom til uttrykk. Den ærede statsminister må venne seg til å forstå at det ikke gir adgang til noen art av
550 moralsk indignasjon at folk ikke er enig med ham, og at et samarbeid ikke bare består deri at den ene part retter seg etter den andre, men består deri at begge parter tar hensyn til hverandre og kommer hverandre i møte. Vi har allerede sett tendenser til en form for diktat som ikke varsler godt for fremtiden. Jeg tror at Regjeringen kan regne med at det fra Stortingets side vil bli vist den aller største
555 villighet og redebonhet til et saklig samarbeid på et hvert felt hvor det gjelder å bygge eller gjenreise landet, men jeg håper også at Regjeringen kan regne med at Stortinget og Stortingets forskjellige grupper og partier vil gjøre Regjeringen den uvurderlige tjeneste å våke over alle dens skritt med villighet til å påtale ethvert feilgrep, i ønsket om at det best mulige resultat vil kunne oppnåes, i
560 forståelse av at det politiske livs utvikling alltid må bli en resultant av samspillet mellom forskjellige krefter og forskjellige oppfatninger, og at intet kunne være til større skade for de enkelte dyktige menns arbeidsvilje og arbeidsevne enn selve den ting at man unnlot å markere det der hvor deres oppfatninger ikke stemmer med de oppfatninger vi ønsker gjort gjeldende, og der hvor deres
565 handlinger ikke holder mål med det vi ønsker å kreve av handlinger i statens tjeneste og til statens høyeste interesse.

Jeg taler alene på mitt eget partis og på min egen gruppes vegne, men jeg tror at Regjeringen meget snart vil erfare at landets nasjonalforsamling i kraft av selve
570 de mandater som har brakt hver enkelt representant inn i denne sal, meget hurtig vil være klar over at Stortingets oppgave også er en regulerende, at den er en kritiserende, og at Stortingets samarbeid med Regjeringen ikke alene består deri at Stortinget gjør hva Regjeringen anmoder det om å gjøre, men at

575 Stortinget også til vern om folkestyret er i stand til å gi Regjeringen sådanne
direktiver at forbindelsen mellom alle ledd innen vårt folks politiske, offentlige
liv er sterk og levende, og at det politiske samspill må bli så rikt at det
tilfredsstiller alle de krav som folket har i denne tid.

580

Kilde

Stortingstidende 1945-1946, s. 28-35

URI

<https://www.virksommeord.no/tale/fri-offentlig-kritikk-renser-kildene>

585

590

595

600

605

610